

Çevresel Etki Değerlendirmesinin kökeni ve gelişimi

ÇED'in Tarihçesi

ÇED geliştirilmeden önce, kalkınma projelerinin değerlendirilmesine ilişkin yöntemler, yalnızca ekonomik kıstaslara dayalı idi. Bu yöntemlerden biri, MALİYET/FAYDA ANALİZİ (Cost/Benefit Analysis)'dir. Bu proje analiz yöntemi ile yatırım yapılması istenilen bir projenin ekonomik açıdan maliyet ve fayda hesapları yapılarak karşılaştırılır. ÇED, bu ekonomik analiz yöntemine önce "ek" bir boyut olarak kabul edilmiş ve bu analizde işlenmesi güç bazı potansiyel etkileri hesaba katmak üzere geliştirilmiştir. Bu nedenle, Maliyet/Fayda Analizine, ÇED'in babası demek uygun olur. Ancak ÇED daha önce yapılan tanımdan anlaşılacağı gibi, ilk ortaya çıkarılışından bu yana öylesine geniş bir uygulama alanı olarak geliştirilmiştir ki, Maliyet/Fayda Analizi, artık günümüzde, "ÇED'in geniş çatısı altında kalmış ve onun bir parçası haline gelmiştir".

ÇED'in Tarihçesi

ÇED'in dünyada ilk defa bir ülkede çevre mevzuatı ile yasal bir uygulama haline getirilişi, ABD Kongresi tarafından 1969 sonunda kabul edilip 1 Ocak 1970 günü yürürlüğe konan ULUSAL ÇEVRE POLİTİKASI YASASI (NATIONAL ENVIRONMENTAL POLICY ACT-NEPA) ile olmuştur. Bu bakımdan, 1 Ocak 1970 tarihine ÇED'in doğum günü, NEPA'ya da ana adı denebilir.

Şöyle ki, ABD'den hemen sonra ÇED'i kendi çevre mevzuatı kapsamlarına alan ülkelerin NEPA'yı örnek aldıkları ve hatta aynen kopya ettikleri görülür.

1980 ve sonraki yıllarda ise ÇED, uluslararası kuruluşların gündemine alınmış, karar metinlerine ve sözleşmelere girmiştir. Bu nedenle, ABD'de doğan ÇED, bugün artık tüm dünyada yaygınlaşmaktadır.

Dünyada ÇED ile ilgili gelişmeler

ABD - 1970

Kanada – 1973

Almanya – 1971

Hollanda – 1986

Türkiye – 1993 (ÇED YÖNETMELİĞİ)

ÇED'in Tarihçesi

ÇED'in tarihçesi incelendiğinde, dünyada çevre alanındaki gelişmelerle tam bir paralellik gösterdiği görülecektir. 1960'lı yılların sonları ile 1970'lerin başında yerel çevre sorunlarının dikkat çekici boyutlara ulaşması ile birlikte, kamuoyunda, uluslar arası kuruluşlarda ve değişik bilim dallarında çevre konularına olan ilgi artarak yaygınlaşmaya başlamıştır.

Özellikle sanayileşerek gelişmiş ülkelerin o yıllara kadar izlemiş oldukları çevre karşıtı kalkınma stratejileri ve çevreye karşı vurdumduymaz tutumları, sonuçta çözümü hem çok pahalı hem de teknolojik açıdan çok güç boyutlara ulaşan çevre sorunlarına yol açmıştır.

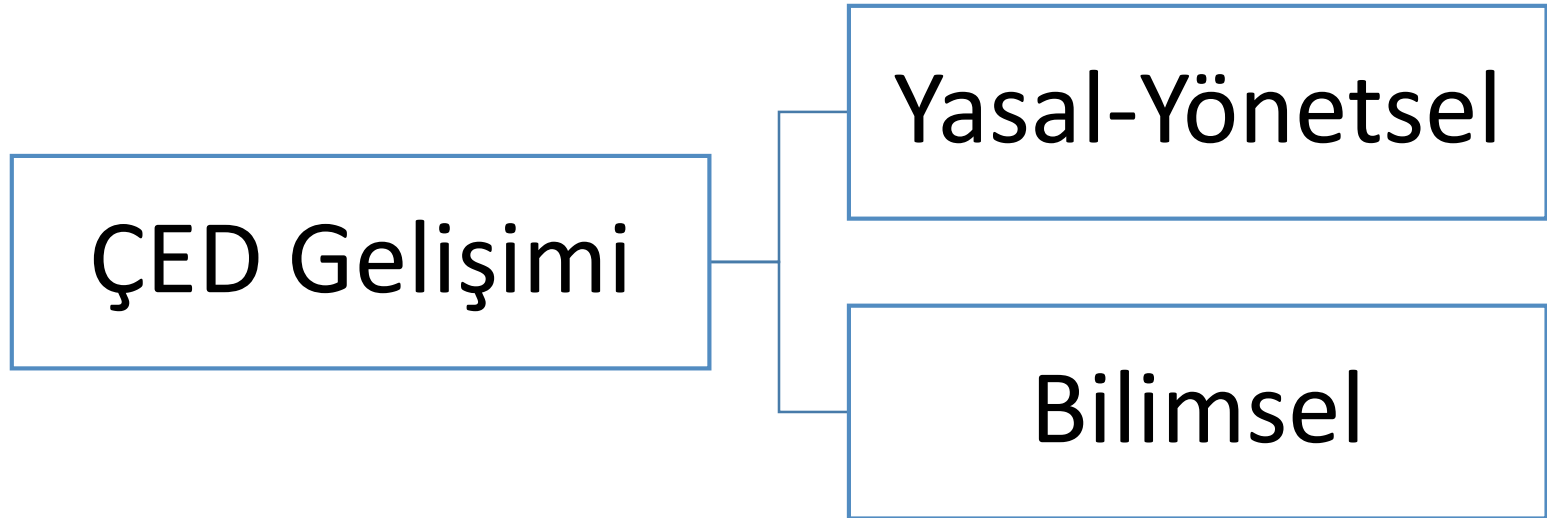
ÇED'in Tarihçesi

Bu durum karşısında, çevre sorunlarına karşı daha duyarlı olunması gereği tüm dünyada yaygın bir görüş haline gelmeye başlamıştır.

İşte ÇED'in ortaya çıkarılışı tam bu yıllara rastlamaktadır. Kalkınmanın çevre üzerinde yarattığı ağır tahribatı onarmanın ve kirlilikleri gidermenin pahası yükseldikçe, çevreyi tahrip etmeden ve kirletmeden kalkınmanın daha akılcı bir yaklaşım olacağı anlayışı, ÇED'in geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur.

ÇED'in Tarihçesi

ÇED'in NEPA ile başlayan gelişimi

ÇED'in Tarihçesi

Bu uygulama alanında farklı bilim dallarından pek çok bilim insanı özgün çalışmalar yaparak, ÇED için çeşitli inceleme ve değerlendirme yöntem ve teknikleri geliştirmiş ve geliştirmektedirler.

ÇED, bugün farklı mesleklere sahip uzmanlarca yürütülen çok-disiplinli bir çalışma alanı haline gelmiştir. ÇED'de kaydedilen önemli bir gelişme, proje değerlendirmelerinde esas alınan "çevre" tanımı konusunda olmuştur.

ÇED'in ilk uygulandığı yıllarda ÇEVRE, yalnızca doğal ortam olarak ele alınırken, günümüzde, projelerin sosyo-ekonomik çevre üzerine olabilecek etkileri de ÇED kapsamında irdelenmektedir.

ÇED'in Tarihçesi

Böylece, doğa bilimciler, mühendisliğin çeşitli dallarından uzmanlar, şehir ve bölge plancıları ile birlikte ekonomist ve sosyal bilimciler de ÇED alanında çalışan meslekler arasına girmiştir.

ÇED'in yasal-yönetmelik boyutuyla da hukukçular, siyaset bilimcileri ilgilenmekte olduğuna göre, günümüzde, ÇED ile ilgilenmeyen bir bilim dalı yoktur denebilir.

Çevre korumasını amaçlayan ve tüm insanlığı kapsayan uluslar arası düzeyde ilk ve önemli adım, Birleşmiş Milletler tarafından 1972'de Stockholm'de toplanan "İnsan ve Çevre Konferansı" (Birinci Dünya Çevre Konferansı)dır. Bu konferansa Türkiye ile birlikte 113 ülke katılmıştır ve dünyada çevre duyarlılığının oluşmasında önemli bir adım atılmıştır.

ÇED'in Tarihçesi

Stockholm Konferansı 1960'lı yılların sonunda İsveç'in önerisiyle gündeme gelmiş, 5-12 Haziran 1972'de yapılmıştır. İnsan ve Çevre Konferansı'nın sonuç bildirisine göre, merkezi Nairobi'de bulunan ve kısa adı UNEP (United Nations Environmental Program) olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı adı altında bir organizasyon kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bu program çerçevesinde, çevre konusunda tüm dünyada yürütülen çalışmalar koordine edilmekte ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmektedir.

ÇED'in Tarihçesi

UNEP'in kuruluşundan bu yana birinci derecede önem verdiği çalışma alanlarından biri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ÇED uygulamaları için etkili yöntemlerin geliştirilmesi olmuştur.

Birinci Dünya Çevre Konferansı'nın 20. yılında, hem geçen 20 yılın bir değerlendirmesini yapmak hem de geleceğe yönelik politikalar üretmek üzere 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde 175 ülkenin devlet ve hükümet başkanı ve temsilcilerinin katılımı ile "İkinci Dünya Çevre Konferansı" gerçekleştirilmiştir.

Dünyada ÇED ile ilgili gelişmeler

Bu konferansın sonunda yayımlanan Rio Deklerasyonu'nun 17. ilkesi ÇED ile ilgilidir. Bu ilkede “Ulusal bir araç olarak çevresel etki değerlendirmesi çevreye önemli derecede zarar verici nitelikteki ve uzman ulusal otoritenin kararına bağlı olan faaliyetler için yapılacaktır” denilmektedir.

Bu strateji ile, çevre sorunlarının önceden tahmin edilip önlenmesi öngörülür. Bugün özellikle Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca 1987'de yayımlanan ORTAK GELECEĞİMİZ raporunda yer verildikten sonra bütün dünya için ulaşılması hedeflenen SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA için “tahmin-ve-önleme” stratejisi, kalkınma projelerinde izlenmesi gereken bir yol olarak ön plana çıkmıştır.

Dünyada ÇED ile ilgili gelişmeler

Bu strateji ile, çevre sorunlarının önceden tahmin edilip önlenmesi öngörülür. Bugün özellikle Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca 1987'de yayımlanan ORTAK GELECEĞİMİZ raporunda yer verildikten sonra bütün dünya için ulaşılmaması hedeflenen SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA için “tahmin-ve-önleme” stratejisi, kalkınma projelerinde izlenmesi gereken bir yol olarak ön plana çıkmıştır.

Böylece ÇED, “Sürdürülebilir Kalkınma” hedefine ulaşılmasında izlenen “tahmin-ve-önleme” stratejisine uygun olarak kullanılan en önemli çevre yönetim aracı özelliğini kazanmıştır. ÇED'in temel özelliklerinin tanıtımı, daha önce verilen tanımı ve kısaca özetlenen tarihçesine göre şöyle yapılabilir:

Dünyada ÇED ile ilgili gelişmeler

ÇED, “Sürdürülebilir Kalkınma” hedefi yönünde “tahmin-ve-önleme” stratejisine uygun olarak, bilimsel yöntem ve teknikler kullanılarak, resmi kuruluşların, yatırımcıların, farklı mesleklerden uzmanların, halkın ve diğer tüm ilgili kuruluşların ve kişilerin katılımlarıyla uygulanan bir çevre yönetim aracıdır.

Dünyada ÇED ile ilgili gelişmeler

ÇED, kısaca özetlenen geçmişinden anlaşılacağı gibi, başlangıçta tek bir yöntemin, Maliyet/Fayda Analizinin ek bir boyutu olarak geliştirilmekle birlikte, günümüzde farklı bilim dallarından çok çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanıldığı çok geniş bir uygulama alanı haline gelmiştir. Bunun en önemli nedeni, genel olarak bütün dünyada çevre yönetim stratejilerinde yapılan değişikliktir. Önceleri kalkınmanın çevre üzerinde yaratacağı etkiler için TEPKİ-VE-TEDAVİ (react-and-cure) stratejisi kabul edilmiştir. Bu strateji ile çevre sorunlarının ortaya çıktıktan sonra giderilmesi yoluna gidilmiştir. Ancak, çevre sorunlarının giderilmesi, güç boyutlara ulaşmasıyla birlikte, çevre yönetiminde diğer bir stratejiye, TAHMİN-VE-ÖNLEME (anticipate-and-prevent) stratejisine yönelmiştir.

Kaynakça

BARTH, H-G., BAYRAKTAR, A., KANTARCI, D., KOCASOY, G., MÜZEZZİNOĞLU, A. 1991. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Uygulamadan Örnekler. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.

GLASSON,J., THERIVEL,R., CHADWICK, A. 2005. Introduction to Environmental Impact Assessment. Routledge, New York.

ÖZER, A.Ö. 1996. Çevresel Etki Değerlendirmesine Giriş. Ankara.

ÖZER, A.Ö., ARAPKİRLİOĞLU, K., EROL, C. 1996. Plancı Gözüyle Kalkınma, Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi. Ankara.

SAYGILI, A. 2007. Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi. Ankara.

ŞENGÜL, M. 2002. Türkiye’de ÇED ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği İçerik Çözümlemesi. Detay Yayıncılık, Ankara.

TÜRKİYE ÇAVRE VAKFI. 1994. ÇED Eğitimi. Ankara.

USLU, O. 1993. Çevresel Etki Değerlendirmesi. Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.

YÜCEL, M. 2001. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED). Baki Kitabevi, Adana.